

ŚLADAMI BIAŁOWIESKICH WYZNAŃ

Białowieża to miejscowość niesamowita. Tak zwykli o niej mówić nie tylko mieszkańcy, ale i liczni, przybywający z całego świata, turyści. Na wyjątkowość Białowieży wpływa oczywiście położenie w zielonej puszczy pełnej prastarych drzew pamiętających historię, o których człowiek dawno już zapomniał. Ale czy tylko Puszcza Białowieska przyciąga tutaj ludzi? Wyjątkowe piękno Białowieży wypływa także od jej mieszkańców. Nie wystarczy zatem pójść do Puszczy, zwiedzić tutejsze muzeum, czy też inne atrakcje turystyczne, aby w pełni docenić uroki Białowieży. Należy zapoznać się z losami ludzi tu żyjących, zrozumieć wartości nadające sens ich życiu...

Spróbujmy razem zajrzeć w duszę tej jedynej w swoim rodzaju wsi... Zapraszamy do wspólnej wędrówki po sercu Białowieży, Śladami Białowieskich Wyznań.

Białowieża jest miejscem, gdzie stykają się głównie dwa wyznania, które czczą krzyż - prawosławie i katolicyzm. Mieszkają tu ponadto baptyści, świadkowie Jehowy, zielonoświątkowcy oraz członkowie hajnowskiego Zboru Kościoła Bożego w Chrystusie.

Krzyż jest symbolem chrześcijaństwa. Spotykamy go w cerkwiach i kościołach, na cmentarzach, w domach, szkołach, przy drogach, w polach, widnieje on na szyjach chrześcijan. Krzyż niesie ze sobą ogromne znaczenie dla wiernych, jest z nimi od narodzin aż do śmierci. Symbolizuje to, co w życiu najważniejsze. Postrzegany jest jako księga ucząca pokory, mądrości, miłości. Świadczy o zwycięstwie dobra nad złem. Daje siłę w radzeniu sobie z codziennymi kłopotami, nadaje sens cierpieniu.

W tradycji chrześcijańskiej krzyże stawiane są przy różnych drogach, u zbiegu ulic, na początku i końcu wsi, na polach, na granicy pola między jedną a drugą wsią.

Na terenie Białowieży spotkać można kilka form krzyży, głównie sześcioramienne i ośmioramienne (są to krzyże prawosławne) oraz czteroramienne (przeważnie krzyże katolickie). Krzyże wykonane są przede wszystkim z drewna. Rozpięte są na nich czasami niewielkie postacie Jezusa Chrystusa. Krzyże prawosławne mają niekiedy ozdobnie zakończone ramiona.

Krzyże stawia się, aby prosić Boga o błogosławieństwo i opiekę nad żyjącymi lub też o spokój dusz umarłych. Upamiętniają one również ważne zdarzenia z życia mieszkańców.

Widnieją na nich różne oznaczenia oraz prośby.

I tak na krzyżach prawosławnych można spotkać następujące napisy w języku cerkiewno – słowiańskim bądź rosyjskim:

- skróty „ИС ХС НИ КА” (co znaczy „Jezus Chrystus Zwycięzca”) i „ИНЦИ” (tzn. „Jezus Nazareński Król Żydowski”)

- prośby: „Спаси и сохрани” („Zbaw i ochraniaj”), „Упокой, Господи, души усопших раб Твоих” („Daj pokój душom sług Twoich”), „Спаси, Господи, люди Твоя и благослови достояние Твое” („Zbaw, Boże, lud Swój i pobłogosław dziedzictwo Twoje”), „Помилуй нас якоже уповахом на Тя” („Zmiłuj się nad nami, albowiem na Tobie polegamy”).

Na krzyżach rzymsko-katolickich spotykamy takie napisy jak: „Jezu, ufam Tobie”, „Bóg jest miłością”, „Zbaw i ochraniaj”, „Króluj nam Chryste”, „Z Chrystusem i Maryją w nowe 1000-lecie”.

Spacerując uliczkami białowieskimi można wielokrotnie spotkać na swojej drodze krzyże prawosławne i katolickie stojące tuż obok siebie. Świadczą one o harmonijnym współżyciu mieszkańców wsi.

1. Krzyż przed Ośrodkiem Bractwa Młodzieży Prawosławnej

➤ Trasa zaczyna się przy ośrodku szkoleniowo-wypoczynkowym Bractwa Młodzieży Prawosławnej na ul. Zastawa. Znajduje się tam krzyż drewniany postawiony w 1994 roku jako prośba do Boga o zbawienie i ochronę dzieci oraz młodzieży, która często przyjeżdża do Białowieży na organizowane przez Bractwo obozy międzynarodowe i ekumeniczne (wypoczynkowe, robocze, modlitewne, ikonograficzne, językowe).

2. Kapliczka i krzyże na terenie Skansenu Podlaskiego Budownictwa Drewnianego

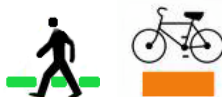
➤ Obok budynku Bractwa Młodzieży Prawosławnej znajduje się Skansen Podlaskiego Budownictwa Drewnianego, na terenie którego w 1998 roku wybudowano niewielką drewnianą kaplicę (czasownię). Co roku 12 września odbywa się tu nabożeństwo ku czci patrona, św. Aleksandra Newskiego, poza tym odprawiane są nabożeństwa w intencji współwłaścicieli skansenu i pielgrzymów.

Przy kaplicy stoją trzy krzyże. Najstarszy z nich - duży drewniany krzyż ośmioramienny - postawiony został w 1988 r. z okazji Tysiąclecia chrztu Rusi. Kolejny, także drewniany krzyż ośmioramienny, postawiono 12 września 1996 r., kiedy kładziono kamień węgielny pod tutejszą kaplicę. Najmłodszy krzyż (sześcioramenny) wykonany z metalu umocowany na kamieniu postawiony został w 2003 r., w 25-lecie założenia tego skansenu, upamiętniając osoby, które wniosły największy wkład przy jego budowie.

3. Krzyż przy ul. Zastawa

➤ Na posesji rodziny mieszkającej obok skansenu stoi kolejny drewniany krzyż prawosławny. Krzyż ten ma też ochraniać miejscową ludność od nieszczęść; widnieje na nim skrót w języku cerkiewno - słowiańskim „ИИЦИ” („Jezus Nazareński Król Żydowski”) wraz z prośbą „Спаси и сохрани” („Zbaw i ochraniaj”). W tym miejscu zatrzymuje się kondukt żałobny jadący z pobliskich wsi puszczańskich: Bud, Teremisek, Pogorzelec i stąd rozpoczyna się piesze prowadzenie zmarłego na białowiecki cmentarz.

4. Krzyż przy skrzyżowaniu ulic Zastawa, Olgi Gabiec i Kolejowa

➤ Na skrzyżowaniu ulic Zastawa, Olgi Gabiec i Kolejowa, obok Hotelu Żubrówka, pod starym drzewem stoi drewniany prawosławny krzyż ośmioramienny. Postawiony został w intencji zbawienia i ochrony wiernych. W Wielką Sobotę przed Wielkanocą wyznawcy prawosławia mieszkający na pobliskich ulicach zbierają się w okolicy krzyża celem poświęcenia pokarmów.

5. Miejsce kaźni przed cerkwią (przy ul. Waszkiewicza)

➤ Niedaleko cerkwi pw. św. Mikołaja Cudotwórcy, przy ul. Gen. Aleksandra Waszkiewicza, przed wejściem na plac cerkiewny, znajduje się historyczne miejsce, w którym w czasie II wojny światowej Niemcy wykonywali publiczne egzekucje mieszkańców Białowieży rzekomo współpracujących z partyzantką. Na pobliskich drzewach zawieszano szubienice. Na każdą egzekucję spędzano mieszkańców. Ogółem powieszono tutaj ponad 90 osób (wielu z nich to wyznawcy prawosławia). Obecnie znajduje się tu pomnik, a w październiku 2004 roku prawosławni parafianie postawili tu dębowy krzyż ośmioramienny. Poświęcenia krzyża dokonał

Metropolita Warszawski i całej Polski Sawa, głowa Polskiego Autokefalicznego Kościoła Prawosławnego. W tymże miejscu odprawiane są czasami nabożeństwa żałobne- panichidy o pokój dusz ludzi, którzy tu zginęli. Przed pomnikiem cały czas stoją kwiaty i zapalone lampki.

6. Cerkiew pw. św. Mikołaja Cudotwórcy

➤ Cerkiew pw. św. Mikołaja Cudotwórcy została wyświęcona w styczniu 1895 r. Jej fundatorem był car Aleksander III. Cerkiew zbudowano z czerwonej cegły (wcześniejsze cerkwie białowieskie były drewniane) na fundamencie z ciosanych kamieni. Zwieńczona jest dwiema kopułami - w jednej z nich znajduje się dzwonnica.

Wnętrze cerkwi zdobi unikalny ikonostas wykonany z porcelany. Bliźniaczy ikonostas znajduje się jedynie w cerkwi w Nowotomnikowie w Rosji.

Przy cerkwi znajdują się 2 krzyże. Krzyż grysowy postawiono kilkanaście lat temu. Jest to ofiara parafianki. Podczas procesji odbywających się wokół cerkwi wierni zatrzymują się przy nim, prosząc Boga o zdrowie i pomyślność wszystkich parafian. Drugi krzyż, drewniany został poświęcony byłemu proboszczowi tutejszej parafii, ks. Klaudiuszowi Puskarskiemu. Krzyż ten został wyświęcony w

czerwcu 1998 r., tuż po śmierci ks. Puskarskiego przez biskupa hajnowskiego Mirona. Widnieją na nim ikony różnych świętych napisane przez uczestników XIII Spotkań „Zorki” (dodatku młodzieżowego do „Niwy” – pisma Białorusinów w Polsce).

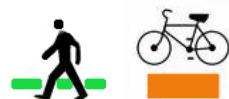

7. Kapliczka przy parafii prawosławnej (ul. Sportowa)

➤ Na posesji parafii prawosławnej, przy ul. Sportowej, stoi drewniana kapliczka kryta blachą, z małą kopułą i drewnianymi zdobieniami na narożnikach. W okresie powojennym została ona przeniesiona z dawnej ul. Stoczek (obecnie ul. Waszkiewicza), gdzie stała mniej więcej po środku tej ulicy. Przy kapliczce stoją dwa dębowe krzyże sześcioramienne mające około stu lat. Oba są przewiązane wstążkami.

8. Cmentarz: kaplica cmentarna pw. św. Cyryla i Metodego oraz mogiła poległych

➤ Białowieski cmentarz został założony w pierwszej połowie XVIII w. Najstarsze zachowane groby pochodzą z lat 60. XIX w. Wyjątkowość białowieskiego cmentarza polega na jego ekumenicznym charakterze. Jest on administrowany przez parafię prawosławną, ale pochówki są dostępne dla wszystkich zmarłych niezależnie od wyznania, także dla osób niewierzących, bez podziału na kwatery. Ludzie tak jak mieszkają obok siebie, tak też są chowani. Zatem stoją obok siebie krzyże prawosławne i katolickie, a na nagrobkach widnieją napisy w różnych językach.

Na cmentarzu znajduje się drewniana kaplica prawosławna pw. św. Cyryla i Metodego wybudowana w 1873 r., a w niej XVII-wieczna ikona Opieki Najświętszej Marii Panny.

Cmentarz białowieski to również miejsce, na którym znajduje się zbiorowa mogiła, gdzie grzebano ciała ludzi straconych podczas masowych egzekucji odbywających się u wejścia na plac cerkiewny za czasów okupacji niemieckiej. Po wojnie ustawiono w tym miejscu tablice z nazwiskami pomordowanych. Wielu osób jednak nie zidentyfikowano. Krzyże prawosławne i katolickie stoją obok siebie na mogile straconych.

9. Kościół chrześcijan baptystów

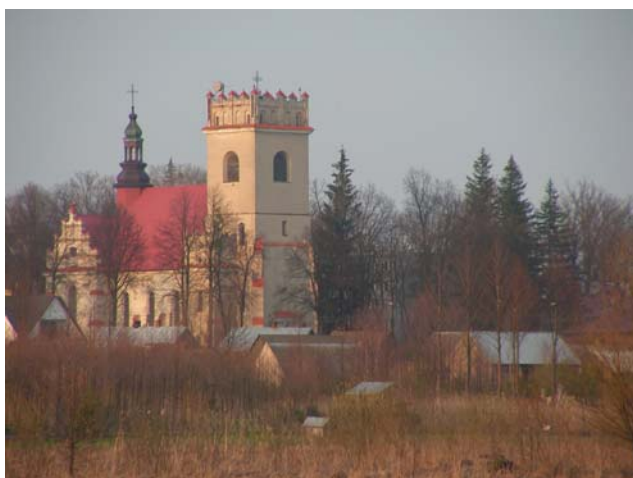
➤ U krańca ul. Tropinka znajduje się kościół chrześcijan baptystów postawiony w 1927 r. Obecność osób tego wyznania w Białowieży datuje się od pierwszej połowy lat 20. XX wieku.

10. Cmentarz ewangelicki w Parku Dyrekcyjnym

➤ Idąc przez Park Dyrekcyjny przechodzimy obok pozostałości cmentarza ewangelickiego założonego w 1916 r. Znajdują się tutaj fragmenty grobów żołnierzy niemieckich poległych w czasie I wojny światowej oraz osób cywilnych. Ostatnie groby z krzyżami przetrwały do lat 70. XX wieku. Obecnie postawiono tam pomnik upamiętniający poległych.

11. Kościół rzymsko - katolicki pw. św. Teresy od Dzieciątka Jezus

➤ Dalej trasa prowadzi do kościoła rzymsko-katolickiego pw. Św. Teresy od Dzieciątka Jezus. Początkowo białowiejscy wyznawcy katolicyzmu należeli do parafii w Narewce. W okresie międzywojennym nabożeństwa odprawiano w dawnej sali jadalnej pałacu carskiego. Budowę własnego kościoła rozpoczęto dopiero w 1927 r. Jego konsekracja odbyła się 15 października 1934 r. W kościele znajduje się ciekawa kaplica św. Huberta – patrona myśliwych i leśników. Do wystroju wnętrza kościoła wykorzystane zostały korzenie i rogi.

Na placu kościelnym znajduje się kilka krzyży postawionych przez parafian oraz mogiły dawnego proboszcza i jego krewnych.

Najstarszy krzyż został postawiony w 1961 r. Jest to krzyż misyjny, wykonany z drewna. Wryto na nim napis „Jezu ufam Tobie”.

Kolejny krzyż misyjny postawiono w 1978 r. Na krzyżu widnieć napis „Z Chrystusem i Maryją w nowe 1000-lecie”.

Rok 1997 był rokiem Terezańskim. Z tej okazji parafianie postawili drewniany krzyż poświęcony patronce kościoła.

Najmłodszy krzyż pochodzi z 1999 r. Wykonano go również z drewna. Jest to krzyż papieski głoszący miłosierdzie Boże.

12. Krzyż przy plebanii katolickiej

➤ Na łuku ulic Browskiej i Waszkiewicza, obok plebani katolickiej, stoi kolejny białowieski krzyż, tym razem wykonany z rur i wmurowany w bryłę uformowaną z kamieni. Rozpięta jest na nim metalowa figurka Jezusa Chrystusa. Betonowa tablica na cokole przedstawia godło Polski - orła w koronie oraz daty „3 maj 1791 - 3 maj 1923”. Jest to pierwszy historyczny pomnik w Białowieży wystawiony po odzyskaniu przez Polskę niepodległości, upamiętniający 132 rocznicę Konstytucji 3 Maja. Uroczystość odsłonięcia i poświęcenia odbyła się właśnie 3 maja 1923 r. Przed II wojną światową przy tym krzyżu odbywały się uroczystości związane ze świętem 3 Maja, czczono też tu fakt odzyskania niepodległości przez Polskę. Obecnie nie odbywają się tu żadne uroczystości, lecz miejsce jest zadbane i często pojawiają się przy nim kwiaty.

13. Krzyże przy ul. Browskiej

➤ Przy ul. Browskiej na skrzyżowaniu dróg spotykamy dwa drewniane krzyże prawosławne. Starszy z nich jest sześcioramienny, natomiast nowszy - ośmioramienny. Obydwa krzyże przewiązane są białymi wstążkami. Nowszy krzyż postawiono i poświęcono w grudniu 2004 r. Krzyże tu stojące upamiętniają spaloną w celu powstrzymania epidemii dżumy w 1710 r. wieś Krysztapowo (tak się nazywała początkowo Białowieża). Jedyne świątkami tegoż zdarzenia są stare lipy i dęby rosnące przy drodze. W tym miejscu

prawdopodobnie znajdowała się również pierwsza białowiecka cerkiew, a w jej pobliżu pierwszy białowiecki cmentarz. Dzwon z owej cerkwi ocalał i do dzisiejszego dnia bije w kaplicy cmentarnej.

14. Cmentarz Wojenny – miejsce straceń

➤ Jadąc ul. Browską w las, odwiedzamy Cmentarz Wojenny. W dniach 14 sierpnia i 24 grudnia 1942 r. hitlerowcy rozstrzelali tu 222 osoby. Na miejscu tym postawiono pomnik oraz krzyże prawosławne i katolickie.

15. Krzyż na Podolanach I

➤ Na Podolanach I, które są częścią miejscowości Białowieża, na skrzyżowaniu ulic znajduje się prosty drewniany krzyż sześcioramienny. U góry krzyża pod daszkiem z blachy zawieszona jest ikona. Cel postawienia tego krzyża jest związany z tradycją chrześcijańską stawiania krzyży u zbiegu dróg. W tradycji prawosławnej, kiedy umiera parafianin procesja prowadząca go na cmentarz zatrzymuje się przy krzyżu, a kapłan wygłasza krótką ektenię o pokój duszy zmarłego. Przy krzyżu następuje też ostatnie pożegnanie tych ludzi, którzy nie mogą odprowadzić zmarłego na cmentarz. Mieszkańcy Podolan I zbierają się nieopodal krzyża w Wielką Sobotę przed Wielkanocą celem poświęcenia pokarmów, czyli tzw. paschy.

16. Krzyż na Podolanach II

➤ W dalszej dzielnicy Białowieży - na Podolanach II - również stoi drewniany krzyż prawosławny ośmioramienny. Wyświęcony został 18 lipca 1999 r. Przedtem stał tu również drewniany krzyż. Kondukt żałobny mieszkańca tej dzielnicy zatrzymuje się przy krzyżu, duchowny odmawia tu krótkie modlitwy. W Wielką Sobotę przed Wielkanocą mieszkańcy Podolan II zbierają się nieopodal tego krzyża w celu poświęcenia pokarmów.

17. Miejsce straceń przy ul. Granicznej

- Przy ul. Granicznej przy torach znajduje się kolejny pomnik. Zamordowano tu kilku bojowników ruchu oporu.

18. Miejsce straceń w żwirowni przed OEL Jagiellońskie

- Jadąc w kierunku Ośrodka Edukacji Leśnej „Jagiellońskie” na terenie żwirowni położonej w lesie znajduje się kolejne miejsce straceń. W latach 1941 – 1943 hitlerowcy rozstrzelali tu 486 osób. Pomordowanych upamiętnia drewniany pomnik w kształcie orła i dwa metalowe krzyże – prawosławny i katolicki - stojące obok siebie.

19. Krzyże na Grudkach

pierwszych lat po II wojnie światowej.

➤ W innej dzielnicy Białowieży, na Grudkach obok starego drzewa stoją dwa krzyże. Krzyż katolicki jest znacznie starszy od ośmioramiennego krzyża prawosławnego, który został postawiony i poświęcony dopiero w grudniu 2004 r.

Przy czteroramiennym krzyżu katolickim odbywają się spotkania i nabożeństwa majowe mieszkańców Grudek, w czerwcu - nabożeństwa do Serca Jezusowego, a w październiku odmawiany jest różaniec i śpiewane są pieśni maryjne.

W miejscu tym zatrzymują się procesje katolickie i prawosławne odprowadzające zmarłego w ostatnią drogę i następuje pożegnanie przez tych, którzy nie mogą towarzyszyć w drodze na miejsce ostatniego spoczynku.

Dalsza trasa prowadzi przez ul. Krzyże, gdzie niegdyś znajdował się jeden z białowieskich cmentarzy. Ostatnie mogiły zachowały się do

20. Kapliczka nadrzewna przy ul. Krzyże

➤ Przy wyjeździe z Białowieży, na ul. Krzyże, po lewej stronie, na jednym z drzew (na dębie) na wysokości około 3 m wisi mała kapliczka katolicka zrobiona z korzeni. Wśród splecionych gałęzi umocowany jest czteroramienny krzyż, ozdobiony świerkowymi gałęziami i szyszkami. Kapliczkę tę wykonał białowieski korzenioplastyk, Stanisław Banach.

21. Mogiła zbiorcza na żółtym szlaku

➤ Jadąc dalej ul. Krzyże w kierunku Hajnówki, skręcamy na żółty szlak zmierzający do Rezerwatu Żubrów. Tym samym zbliżamy się do końca trasy po sercu Białowieży. W lesie napotkamy kolejny drewniany krzyż prawosławny upamiętniający znajdującą się tutaj zbiorową mogiłę białowieżan zmarłych w 1710 r. podczas epidemii moru. Postawiono go w 2003 r.

Trasa nie obejmuje wszystkich miejsc, które uwidoczniają wiarę tutejszej ludności. Poza trasą znajduje się jeszcze jedno miejsce straceń położone w Obszarze Ochrony Ścisłej Białowieskiego Parku Narodowego. Znajduje się tam tablica upamiętniająca stracenie przez hitlerowców 200 bojowników ruchu oporu. Wokół w lesie odnaleziono 16 zbiorowych mogił z drewnianymi krzyżami i ogrodzeniem z dębowych konarów.

Jadąc Pacowskim Trybem na południe, ponad 1 km za skrzyżowaniem z Jagiellońską Drogą zobaczymy następny krzyż (betonowy) oraz drewniany obelisk upamiętniające miejsce obozowania powstańców styczniowych z 1863 r.

Kolejnym miejscem, które nie leży na trasie, a w którym możemy zobaczyć ślad białowieskich religii, znajduje się nieopodal Miejsca Mocy. Jest tam mogiła z prawosławnym krzyżem wyrytym na kamieniu położonym na mogile robotnika, który zginął podczas budowy pobliskiego mostu kolejowego.

Mamy nadzieję, że podążając z nami Śladami Białowieskich Wyznań, udało Wam się jeszcze lepiej poznać tę jedyną w swoim rodzaju miejscowość, w której miesza się tradycje różnych kręgów kulturowych.

Ludzie różnych wyznań żyją i umierają w harmonii ze sobą.

Jak jechać:

Szlak pieszy

ul. Zastawa – ul. Kolejowa – ul. Parkowa – ul. Waszkiewicza – ul. Sportowa – cmentarz - ul. Tropinka – Park Dyrekcyjny – ul. Waszkiewicza – ul. Browaska – ul. Wojciechówka – ul. Leśna – ul. Waszkiewicza – ul. Towarowa – Podolany I – Podolany II – ul. Graniczna – ul. Kolejowa – ul. Zastawa

(13 km, ok. 4 h)

Szlak rowerowy

ul. Zastawa – ul. Kolejowa – ul. Parkowa – ul. Waszkiewicza – ul. Sportowa – cmentarz - ul. Tropinka – Park Dyrekcyjny – ul. Waszkiewicza – ul. Browaska – czerwony szlak pieszy – ul.

Towarowa – Podolany I – Podolany II – czerwony szlak pieszy – Droga Jagiellońska –
Grudki - ul. Grodkowska – ul. Krzyże – żółty szlak pieszy – kładka „Żebra Żubra” – ul.
Zastawa
(29 km, ok. 3,5 h)

Autor: Agata Skiepmo
Współpraca: Anna Waszkiewicz

Fotografie: Agata Skiepmo
Andrej Swistun

Napisano na podstawie:

1. P. Bajko „Białowieża - zarys dziejów”, 2000 r.
2. P. Bajko „Białowieża - parafia prawosławna św. Mikołaja”, 2006 r.
3. Cz. Okołów „Białowiecki Park Narodowy i okolice”, Wydawnictwo Laumann-Polska,
Piechowice’ 2001 r.
4. rozmowy przeprowadzone z :
  - proboszczem parafii prawosławnej w Białowieży ks. mgr prot. Sergiuszem Korchem
  - członkiem Rady Parafialnej parafii rzymsko - katolickiej w Białowieży mgr Heleną Karwowską
  - M. Bajko
  - M. Dulko
  - B. Skiepmo
5. www.bialowieza.cerkiew.pl

